

למה הציונות צריכה קו אדריכלי,
ולמה דווקא הסגנון הבינלאומי?
קו המרפסות האופייני לסגנון
הבינלאומי בבית קולנוע אסתר
(כיום מלון סינמה) שנחנך ברחוב
זמנהוף בתל אביב ב־1939

צילום: Robinbagon

ציונות בקרן

איך הפך הסגנון האדריכלי ברוח בית הספר באוהאוס
שכונה הסגנון הבינלאומי דווקא לביטוי של תנועה
לאומית? // תמר הירדני

בכל מוסדות התנועה הציונית, בבתי הספר, בבתי המגורים ואפילו בבתי המלון.

הסגנון העברי

תל אביב, שהייתה באותה עת המרכז הלאומי הציוני הגדול ביותר בארץ ישראל, הפכה עד מהרה למגרש המשחקים של אותם אדריכלים, והייתה הראשונה שבה נעשה ניסיון ליצור בפועל אדריכלות לאומית. לפני מלחמת העולם הראשונה נבנו בתל אביב בתים ומלונות ראשונים בסגנון לקטני (אקלקטי) – שילוב עשיר ומעניין של מזרח ומערב – שזכה לשם 'הסגנון הארץ ישראלי'. הוא נשען על מסורות בנייה מקומיות בעלות אופי מזרחי מובהק, אבל שילב בתוכו אלמנטים אדריכליים קלאסיים, מוריים (אסלאמיים) ואפילו מעט אר דקו צרפתי. הסגנון החדש עורר התלהבות ביישוב מפני שהוא ביטא את תפיסתה שציוני אמיתי הוא זה המצליח לשלב ערכים מהעולם המערבי המודרני – כמו יצרנות, חריצות, דיוק, ניקיון ומוסר עבודה – עם ערכי המזרח המשפחתיים המאופיינים במחויבות לקהילה ובחיבור לאדמה ולמורשת.

הקמת מדינה חדשה היא עניין מאתגר שדורש בין היתר להגדיר את ייחודה בהשוואה למדינות אחרות, להחליט כיצד היא תיראה ולגבש את זהותה, את תדמיתה ואת צביונה. התנועה הציונית, שלקחה על עצמה את המשימה להקים מדינה קטנה במזרח התיכון, התחבטה עוד בראשית המאה העשרים בסוגיות אלה, ובין היתר גם עסקה בשאלה מה יהיה הקו האדריכלי המנחה של הבתים והמוסדות שייבנו במדינה שבדרך.

לכאורה, מדובר בשאלה תמוהה. מה צורך לתנועה הציונית בקו אדריכלי, ומה פתאום תנועה לאומית זקוקה בכלל לאדריכלות אחידה? אדרבה, אולי לעם רב גוונים ותפוצות כמו שלנו עדיף שהארץ תיבנה באדריכלות רבת פנים וצורות בהתאם לאופיים של העולים ולצורכיהם? ובכן, גם אם בתנועה הציונית היה מי שחשב שקו אדריכלי הוא דבר מיותר, הרי שהוא לא השמיע את קולו לנוכח דעתם הנחרצת של אדריכלים צעירים ונמרצים יוצאי אירופה שקראו לגיבוש אדריכלות ממלכתית אחידה עם מסר עיצובי ברור. הם טענו כי עם הנאסף שוב לארצו לאחר אלפיים שנות חייב לבטא את ערכיו באופן חזותי

בית ששן

הרצליה שתכנן האדריכל יוסף ברסקי בשיתוף עם מנהלו של בית ספר בצלאל בוריס שץ ב-1909. ב-1925 בנה ברסקי באותה רוח את בית החולים ביקור חולים ברחוב הנביאים בירושלים, ובניגוד לאחותו הגדולה הגימנסיה, פנינה אדריכלית שנהרסה ב-1959, בית החולים שרד למרבה המזל עד היום.

אדריכל נוסף שהשתמש בסגנון הארץ ישראלי בכישרון רב היה אלכסנדר ברוולד. הוא אמנם תכנן את העיר בת ים, אבל התגורר בחיפה והקים בה מבנים חשובים רבים. הבולטות ביצירותיו של ברוולד בחיפה הן המבנה ההיסטורי של הטכניון שבו הרבה להשתמש בסגנון הקשתות המזרחי, ובית הספר הריאלי שקשתותיו חוסות בצל כיפתו המזרחית המרשימה. הסגנון הארץ ישראלי היה כה ניכר ומזוהה עם הציונות עד כי האדריכל הסקוטי פטריק גדם עיצב על פיו את הספרייה הלאומית על הר הצופים ב-1929 בבנייה מודרנית ששילבה מוטיבים מזרחיים ואפילו כנעניים.

בסוף מערב

החל מסוף שנות העשרים הסכסוך הפוליטי בארצנו המנדטורית הלך והחריף, במיוחד לאחר פרעות תרפ"ט (1929) שהיו קו פרשת מים ביחסי יהודים וערבים. הקרע העמוק יצר לחץ למצוא קו אדריכלי לאומי מובהק יותר, שייבדל

דוגמאות לסגנון בנייה ראשוני זה פוזרות עד היום בלב תל אביב הישנה, ובמיוחד באזור הרחובות נחלת בנימין, אלנבי ורוטשילד. רוב המבנים ששרדו ואף שופצו לתפארה באזור זה הם פרי עבודתם של האדריכלים אלכסנדר לוי ויהודה מגידוביץ. לוי בנה בין השאר את בית הפגודה ברחוב מונטיפיורי, ומגידוביץ, לימים המהנדס הראשון של תל אביב, הוא המזוהה ביותר עם הסגנון הארץ ישראלי. במדרחוב נחלת בנימין הוקם לכבודו אתר הנצחה ובו מפה המציגה את שלל יצירותיו האדריכליות בסגנון הארץ ישראלי ואף תמונות של מבנים נבחרים שהקים. המבנה התל אביבי שהביא את הסגנון הארץ ישראלי לשיאים מרשימים הוא כמובן גימנסיה

אחת הפסגות של הסגנון הארץ ישראלי היה מבנה גימנסיה הרצליה שנהרס ב-1959. הגימנסיה ומתכנניה, יוסף ברסקי ובוריס שץ

צילום: אלעד כהנים

צילום: ישראל טוסקין

// לפני מלחמת העולם הראשונה נבנו בתל אביב בתים ומלונות ראשונים בסגנון לקטני (אקלקטי) – שילוב עשיר ומעניין של מזרח ומערב – שזכה לשם 'הסגנון הארץ' ישראלי' //

בגרמניה שהפסידה במלחמה ונאלצה לפלס לה דרך חדשה מתוך השבר המורלי, הלאומי והכלכלי שהותירו הקרבות. החיפוש אחר תקווה ואופק חדש הביא בין היתר להתפשטותו של סגנון אדריכלי מודרניסטי שנקרא האדריכלות החדשה. הוא היה מנותק במכוון מכל מסורת בנייה מקומית וביטא רעיון של פתיחת דף חדש וקדמה.

לגמרי מכל חיבור לאופי הבנייה המזרחית המקומית שנתפסה אז כמאפיינת את הערבים. האדריכלים פנו אפוא להתבונן במתרחש באירופה ולבדוק אם קורה שם משהו מעניין מבחינה אדריכלית שיוכל אולי להתאים גם לארץ ישראל. לאחר מלחמת העולם הראשונה עברה אירופה טלטלה גדולה, וגדול במיוחד היה המשבר

שילוב של אדריכלות קלסית, אר דקו ועיטורים מזרחיים. יהודה מגידוביץ ושניים מהבניינים שתכנן – מלון נורדאו היום ובית הקפה קזינו גלי אביב הסמוך לחוף תל אביב ב-1922

עיבוד וצבע: תמר הירדני

צילום: אדוארד אלקן

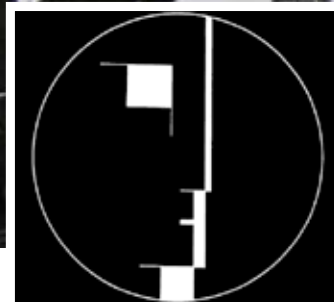
צילום: דני גרשון

// הקרע העמוק בין
יהודים וערבים יצר
לחץ למצוא קו אדריכלי
לאומי מובהק יותר,
שייבדל לגמרי מכל
חיבור לאופי הבנייה
המזרחית המקומית //

הביא את הסגנון הארץ ישראלי
לחיפה. אלכסנדר ברנוולד, מבנה
הטכניון הישן שתכנן בחיפה (היום
מוזאון המדעטק) ומבנה מסוגנן של
שנאי חשמל שתכנן ביפו

האדריכלות החדשה פותחה בעיקר בבית
הספר לאדריכלות באוהאוס שהוקם בגרמניה,
ומה שאפיין אותה היה מבנים לבנים, חלקים,
בעלי צורות גאומטריות וחזיתות מעוגלות,
ונטולי כל רמז לעיטור אדריכלי. גג הרעפים
המסורתי הוחלף בגג שטוח, והמבנה כולו הורכב
בדרך כלל משילוב של קוביות עם משטחים
גדולים של זכוכית. המבנים היו נטולי סימטריה
ונבנו במכוון בבטון, בפלדה ובטיח – חומרי
בנייה חדשים וזולים באותה תקופה שתפסו
את מקומם של חומרי הבנייה הרגילים כמו אבן
ועץ. מהותה של האדריכלות החדשה הייתה
פשטות ופונקציונליות, ושימוש בחומרים זולים
שאפשרו בנייה מהירה ושווה לכל נפש.
הקשישים בגרמניה הביטו בתדהמה במה
שנראה להם כמפלצות לבנות מרובעות שכמותן
החלו לצוץ בכל מקום, אבל הצעירים התאהבו
באדריכלות הרעננה הזו שייצגה בעיניהם
חדשנות ומודרניות מערבית לצד פונקציונליות
נקייה ופשוטה. האדריכלות החדשה התפשטה
כאש בשדה קוצים בכל אירופה והפכה עד
מהרה נפוצה גם בארצות הברית. כעבור שנים
מעטות סגנון זה הופיע בכל פינה על הגלובוס,
מה שהקנה לו את הכינוי הסגנון הבינלאומי, אך
לעתים הוא נקרא על שמו של בית הספר המרכזי
שהגה אותו – באוהאוס.
בראשית שנות השלושים, בעקבות עליית
המפלגה הנאצית לשלטון ב־1933, החלו יהודים

הסגנון הבינלאומי התאפיין בצורות גאומטריות פשוטות, בקווים ישרים, במבנים לא סימטריים ובחלונות אנכיים בחדרי המדרגות. סמל הבאהאוס ושני בתים אופייניים: בית פולסקי ברחוב שפירא ברמת גן, ובית הדפוס הישן של עיתון 'הארץ' ברחוב מאז"ה בתל אביב

הקו הנקי

הקווים הנקיים, הישרים והעגולים של הסגנון והשימוש בטיח לבן חף מכל עיטור ביטאו בין היתר גם ערכים של בריאות והיגיינה. מרכזי בריאות ובתי הבראה נבנו באותה עת באירופה כמעט על טהרת הסגנון הבינלאומי. נקיותו הרגועה של סגנון זה קרצה במיוחד לחלוצים שהגיעו מאירופה, שכן הם תפסו את המזרח כמקום מלוכלך ומלא חיידקים. עמוס עוז היטיב להדגים זאת בספרו 'סיפור על אהבה וחושך':

סבתי שלומית הגיעה לירושלים ישר מווילנה ביום קיץ חם בשנת 1933, העיפה מבט המום אחד על השווקים המיוזעים, על הדוכנים הססגוניים, על הסמטאות השוקקות שהיו מלאות צעקת רוכלים ונעירת חמורים וגעיית עזים וצווחת פרגיות תלויות קשורות רגליים וצווארים מדממים של עופות שחוטים, ראתה את כתפיהם ואת זרועותיהם של גברים

לעזוב בהדרגה את גרמניה, ובהם גם אדריכלים שלמדו ואף לימדו בבאהאוס ובבתי ספר אחרים לאדריכלות באירופה. אלה מהם שהגיעו לארץ ישראל בעלייה החמישית הביאו אתם בהתלהבות לשולחן מקבלי ההחלטות את הרעיון שהסגנון הבינלאומי החדש יכול לשמש כקו האדריכלי המושלם שהתנועה הציונית מחפשת. הסגנון הבינלאומי נטול השורשים התאים ככפפה ליד לרוח הצעירה והחלוצית שהתבטאה בצניעות חומרית, בהתפתחות ובהתחדשות. הדברים עלו יפה עם השקפתו של הרצל כי ארץ ישראל תאפשר בנייה מהיסוד ברוח מודרנית עם כל החידושים הטכנולוגיים. האדריכלים טענו כי הסגנון הבינלאומי ישמש בידיהם כלי אסתטי נהדר להפוך את המולדת המזרחית למערבית יותר מבחינה חזותית. אם ניקח את הרעיון עד לקצה, הרי שסגנון זה ימחיש באופן הבולט ביותר את הפניית העורף של היהודי החדש, העברי והחילוני, כלפי העבר והמסורת לטובת הגדרה לאומית יהודית חדשה בארץ ישראל.

הסגנון הבינלאומי השתרש בעולם במיוחד בתחום הבריאות בשל הקו הפשוט שביטא ניקיון ושקט. בית החולים הגרמני בירושלים שנבנה על ידי אדריכלים גרמנים בראשית המאה העשרים, היום אגף של ביקור חולים, ובית החולים בילינסון בפתח תקוה שנבנה בסגנון הבינלאומי

מזרחיים ... ומיד חרצה גזר דין סופי: "הלונט מלא מיקרובים" (עמוס עוז, 'סיפור על אהבה וחושך', עמ' 41).

תפיסה זו עולה ממחקרים רבים על התקופה, והבולט שבהם הוא ספרה של דפנה הירש 'באנו הנה להביא את המערב – הנחלת היגיינה ובניית תרבות בחברה היהודית בתקופת המנדט'. הירש מתארת את פועלם של הרופאים הציונים הראשונים, כמו ד"ר אברהם אלברט טיכו וד"ר אריה בעהם, ואת המשאבים העצומים שהקדישה התנועה הציונית לתחום ההיגיינה בארץ ישראל, שהתבטאו בין השאר בהקמת תחנות טיפת חלב ברחבי הארץ על ידי נשות הדסה. המוסדות הציוניים ראו בכך שלב בסיסי הכרחי בהתאמת המזרח לערכי המערב ובהכשרת מרחב נקי שבו

ההיגיינה נתפסה כביטוי מרכזי להשלטת התרבות המערבית במזרח התיכון. חמור ששימש לחלוקת חלב בירושלים מטעם טיפת חלב בראשית שנות העשרים הארכיון הציוני

// בבית הספר באוהאוס פותחה אדריכלות חדשה ומה שאפיין אותה היה מבנים לבנים, חלקים, בעלי צורות גאומטריות וחזיתות מעוגלות, ונטולי כל רמז לעיטור אדריכלי //

"יהיה זה לא רצוי לראות את סגנון המסגדים מועתק שוב ושוב". במקום להסתמך על העבר ועל הבנייה העממית, טען פרנק, סגנון מקומי אמיתי עבור ארץ ישראל צריך להיות בעל אוריינטציה בינלאומית ולהוות ביטוי לסגנון הבינלאומי המודרני (Daniella Ohad Smith, "Hotel design in British Mandate Palestine: Modernism and the Zionist vision", *The Journal of Israeli History*, (Vol 29, 1, 2010, p. 108).

עם נגיעות מקומיות

תומך בולט נוסף בסגנון הבינלאומי היה האדריכל יוחנן (אויגן) רטנר, חבר תנועת העבודה ששימש במהלך השנים בתפקידים בכירים בהגנה ובצה"ל. רטנר עלה ארצה מרוסיה בראשית שנות העשרים וברוב כישוריו הספיק תוך שנים ספורות לתכנן מבנים מרכזיים בחיפה ובהם בית הפועלים, האמפיתאטרון ואגפו המערבי של סניף בנק אפ"ק. ב-1928 הדגים רטנר את קהיליית האדריכלים המקומית כשגבר על שועלים ותיקים וקטף את המקום הראשון בתחרות לתכנון בנייני המוסדות הלאומיים בירושלים.

רטנר טען כי הסגנון הבינלאומי – שאותו כינה הסגנון החדש – אינו סתם סגנון אדריכלי

תוכל לקום ולפעול מדינה עברית מודרנית. טיעון נוסף לאימוץ הסגנון הבינלאומי, שאינו חשוב פחות מההיבט האידאולוגי ומהעניין ההיגייני, היה הטיעון הפרקטי – החומרים המודרניים המתקדמים והיעילות הטכנולוגית המשופרת של הסגנון הבינלאומי יאפשרו תהליכי בנייה מוזלים. הבנייה תהיה פונקציונלית ופשוטה ולא תבזבז זמן ומשאבים על עיטורים ושאר פרפראות מיותרות של קדמונינו. הסגנון הבינלאומי לא הסתפק במחשבה אדריכלית על חיסכון אלא טרח גם לבטא זאת. הוא הפנה את עורפו להפגנת העושר המסולסל שאפיין מסורות אדריכליות שביקשו להראות את עושרו של הבונה. קו זה שירת היטב את האידאולוגיה הציונית שביקשה להפגין צניעות ולהתרחק מבורגנות. בשנים אלה החלו להישמע קולות נוספים שקראו לזניחת הסגנון הלקטני ולאימוץ הסגנון הבינלאומי כסגנון האדריכלי של התנועה הציונית במקומו. אחד המצדדים בצעד זה היה יוזף פרנק, אדריכל יהודי וינאי חשוב שהיגר בהמשך לשוודיה אבל היה מעורב מאוד בפעילות ציונית ואף השתתף בשנות העשרים בתחרות לבניית המוסדות הלאומיים בירושלים – והפסיד. פרנק קרא להתרחק ככל האפשר מהאדריכלות המזרחית:

הסגנון הבינלאומי אומץ בהתלהבות ביישוב ותל אביב נחשבת היום לאחד הריכוזים הגבוהים בעולם של אדריכלות בסגנון זה. הצבע הלבן וקו המרפסות האופייני בכיכר דינגוף, שנות הארבעים

מאוסף ספריית תל אביב

אלא כלי להטמעתם של ערכי החיים שמציע המודרניזם בכלל: חדשנות, שבירת מוסכמות וחופש. הוא ראה במודרניזם את היסוד לעקרונות הציונות החילונית המתקדמת ולאידאולוגיה של תנועת העבודה, ולכן תכנן מבני ציבור ציוניים רבים על פי הסגנון הבינלאומי, ובהם כמובן גם את בנייני המוסדות הלאומיים.

הוא פרסם שורה של מאמרים המסבירים למה התנועה הציונית זקוקה לסגנון אדריכלי אחיד ולמה זה חייב להיות הסגנון הבינלאומי. במאמרו המכונן "לקראת הסגנון המקורי" שפורסם ב-1935 כתב רטנר כי היעדר סגנון אחיד ביישוב הציוני גורם לכאוס ופוגע ביכולת לגבש סדר יום לאומי רחב. על השאלה הבערת – כיצד ייתכן לאמץ סגנון בינלאומי כסגנון לאומי אם הוא לא מבטא שום ייחוד לאומי – השיב רטנר כי היישוב לא אמור לאמץ את הסגנון הבינלאומי באופן עיוור, אלא לשלב בו שינויים נדרשים בהתאם לצורך הפיזי של כל מבנה, לאקלים המקומי, לזווית השמש ולאופיים של הבונים, וזה מה שיהפוך את היישוב המקומי של הסגנון הבינלאומי לייחודי:

// לדעת יוחנן רטנר היישוב לא אמור לאמץ את הסגנון הבינלאומי באופן עיוור, אלא לשלב בו שינויים נדרשים שיהפכו את היישוב המקומי לייחודי //

השפעתם הגדולה של רטנר ואדריכלים מקומיים נוספים שוחרים הסגנון הבינלאומי – ובהם לאופולד קרקואר, אריך מנדלסון, ריכרד קאופמן, זאב רכטר, אריה אלחנני ויוסף נויפלד – הביאה לאימוץ בפועל של האדריכלות החדשה כסגנון הציוני הבלעדי.

תוך שנים מעטות נבנו מאות בתים ומוסדות בסגנון הבינלאומי ברחבי היישוב העברי בארץ ישראל. המוסדות יישרו קו בשמחה עם הבשורה האדריכלית החדשה, ותחת שרביטו של מהנדס העיר תל אביב יעקב בן-סירה נבנו בתל אביב עד קום המדינה למעלה מ-4,000 בתים בסגנון הבינלאומי, ואלה בהקו בשמש בחיפוי הטיח

תנאי האקלים, סגנון החיים, סיבות כלכליות ובייחוד הגורמים הנעלמים ... יגרמו לכך שהסגנון היהודי 'החדש' בארץ ישראל יהיה שונה מהסגנון החדש בצרפת או בסין (א' רטנר, "לקראת הסגנון המקורי", 'בית ועיר' – ספר השנה לבניין תרצ"ה' בעריכת יעקב שיפמן, עמ' 36).

האמין שהסגנון הבינלאומי יקבל אופי מקומי. יוחנן רטנר ובניין המוסדות הלאומיים שתכנן ברחוב המלך ג'ורג' בירושלים

יריד המזרח היה תערוכה בינלאומית שנוסדה ב-1923 ביוזמתה של חברת 'מסחר ותעשייה' שטיפחה קשרים כלכליים ומסחריים בין מדינות המזרח התיכון וארץ ישראל בפרט לבין מדינות העולם. יריד המזרח השישי זכה להצלחה מסחררת ועלה אפילו על האופטימיות שבתחזיות. במשך שישה שבועות בלבד נרשמו בו כמעט 600 אלף ביקורים, פי שניים ממספר היהודים שהתגוררו באותה עת בארץ ישראל כולה. שלושים מדינות הציגו את מרכולתן ב-74 ביתני אבן ייעודים, חלקם ענקיים, שבנו אדריכלים ציונים שונים לקראת התערוכה. כל הביתנים, עד האחרון שבהם, עוצבו על טהרת הסגנון הבינלאומי. כפי שחזה רטנר, גם במקרה זה גרמו אילוצים מקומיים לשינויים מובחנים בקו האדריכלי המוכתב, והמבנים תוכננו בהתאם לכיוון הרוח ולזווית השמש באזור חוף הים. בכל הביתנים שולבו אמצעי הצללה יצירתיים שנועדו להתמודד עם השמש התל אביבית הקופחת. בביתן 'ארמון תוצרת הארץ' למשל שיקע האדריכל ריכרד קאופמן את החלונות והכניסות בתוך המבנה כדי למנוע קרינת שמש ישירה. פתרונות הצללה נוספים היו עיצוב כרכובים בולטים מעל לחלונות וזוויות מפתיעות של קירות ותריסים.

התערוכה הייתה אפוא שיר הלל לסגנון הבינלאומי ותצוגה מרהיבה של שלטונו הבלתי מעורער בארץ ישראל עם טוויסט מקומי. עם זאת קשה להתעלם מהאירוניה בכך שביריד

הלכן שלהם. בזכות פעילותו הנמרצת של בן-סירה הפכה תל אביב ליישוב בעל הריכוז הגדול ביותר בעולם של בתים בסגנון הבינלאומי, וב-2003 הכריז ארגון אונסק"ו על אזור 'העיר הלבנה' בתל אביב כאתר מורשת עולמית. גם חיפה וירושלים זכו למנות נכבדות מהסגנון הציוני החדש, ובמקביל לבניית המוסדות הלאומיים בירושלים הוקם בה באותה עת גם מרכז העיר המנדטורי בסגנון הבינלאומי. מרכז מסחרי זה, כמו גם השכונה העברית הגאה רחביה, זכו לטוויסט ירושלמי מתבקש בדמות חיפוי הקירות באבן בהתאם לדרישה של תקנת העזר העירונית. בכך התגשם חזונו של רטנר שצפה כי התאמות מקומיות ייצרו מוטציות ייחודיות, והן אלה שיהפכו את הסגנון הבינלאומי מרעיון כלל עולמי לביטוי בעל טעם ומראה מקומי. דוגמה נאה לכך היא מלון עדן שבנה רטנר עצמו ברחוב ההסתדרות שבמרכז העיר ירושלים. המלון יכול לשמש מופת למבנה בסגנון הבינלאומי בלבוש ירושלמי הכולל חיפוי אבן ושלוש קשתות חזית.

יריד המערב

השימוש בסגנון הבינלאומי בארץ ישראל הגיע לשיאו ביריד המזרח השישי והבלתי נשכח שהתקיים על גדות הירקון בתל אביב ב-1934.

הסגנון הבינלאומי שידר ענייניות מעשית שהתאימה לרוח הציונית. אריה שרון ומבנה שעיצב בבית הספר הריאלי בחיפה, 1937

היריד היה אמור לספק תמונה של אדריכלות יהודית מודרנית, ומטרתנו הייתה להזמין מספר אדריכלים להכין תכניות למבנים בודדים ולאחר מכן לעבד את התכניות למכלול משותף. כך הצלחנו ליצור משהו שהוא עשיר ומגוון כמו הרכבו של העם היהודי, ועם זאת מציג אחדות של קו אדריכלי, אחדות מטרה (Willi Weltsch, "The eight months wonder – The architecture of the Fair", *The Palestine Post*, 26.4.1934, p. 10).

שובו של המזרח

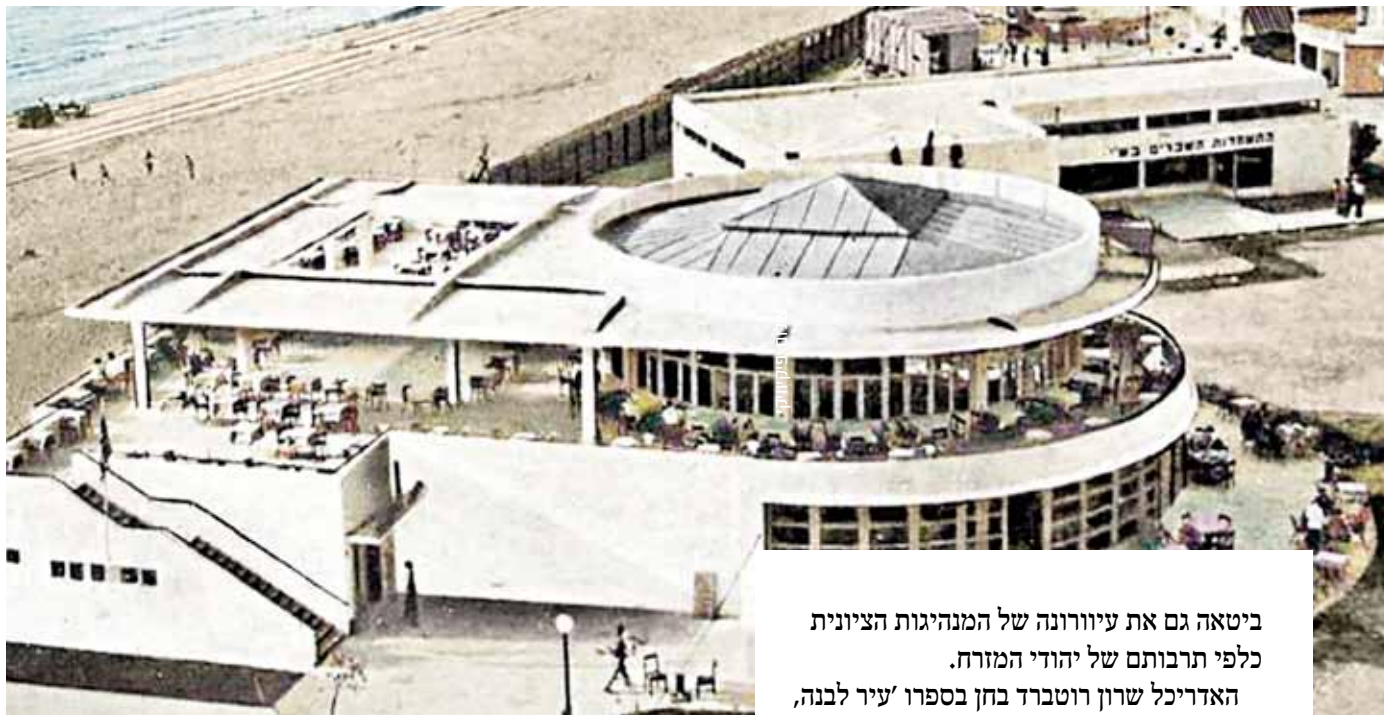
רק כעבור שנים רבות, ובעיקר לאחר שבירת ההגמוניה של שלטון מפא"י בשלהי שנות השבעים והתמוססותה האיטית של הממלכתיות האשכנזית בעיקרה, הביאו מלותיו של וולטש להרמת גבה. האירוניה זעקה לשמים – כיצד ייתכן לפסוק בשמחה שסגנון שהוא מערבי בכל רמ"ח אבריו מייצג נאמנה את מגוון הרכבו של העם היהודי? הביקורת על הבחירה הממסדית בסגנון הבינלאומי שהשתלט על המרחב הציבורי החלה להיערם. למרות שהבחירה נולדה מתוך רצון להתרחק מכל מה שנקשר באויב הערבי, היא

המזרח נבנו בפועל אך ורק מבנים ברוח המערב. וילי וולטש, המהנדס הראשי של היריד, תיאר לימים בגאווה כיצד נבנה המתחם במהירות שיא, בשמונה חודשים בלבד:

הסגנון הבינלאומי שימש את המוסדות כדי לשוות ליישוב אופי עמלני ומעשי. ארמון תוצרת הארץ שתכנן ריכרד קאופמן במתחם יריד המזרח ולפניו פסל 'הפועל העברי' שיצר אריה אלחנני

יריד המזרח לא ייצג תרבות מזרחית אלא דווקא את הבאת תרבות המערב אל המזרח. כרזת התערוכה, 1934

כל המבנים בתערוכה תוכננו על טהרת הסגנון הבינלאומי. קפה גלינה שתכננו ג'ניה אזורבוק, אלזה גרעוני ושלמה גינזבורג, שנות השלושים

נקלעה בטעות למזרח התיכון המלא מיקרובים, ולכן יש לנקות ולהתאים אותה לערכי ולאורח חייו של היהודי החדש ששב סוף סוף לארצו. הסגנון הבינלאומי הוסיף למשול בעוז במרחב העירוני בצורות שונות עוד עשורים רבים. מוסדות הציבור שנבנו בשנות החמישים והשישים בסגנון הברוטליסטי התאפיינו בהפגנת כוח שהתבטאה בבטון חשוף ובוטה, ובתי המגורים שנבנו אז עוצבו כשיכוני רכבת טוריים בהשראת האדריכלות שרווחה בגוש המזרחי בהשראת הסגנון הבינלאומי. רק בשלהי שנות השבעים החל הסגנון הבינלאומי לאבד מכוחו לנוכח ריבוי הפנים של החברה הישראלית והקריאה לבטא באדריכלות הממלכתית גם פנים אחרות ומגוונות יותר. השרידים המרתקים של הנוף הארכיטקטוני מימי הציונות המתגבשת מגוללים סיפור של אידאולוגיה, שליטה והגמוניה, ובעיקר סיפור של חיפוש דרך במרחב הציבורי והתחקות אחר זהות לאומית נוכחת בנוף. ׀

תמר הירדני

מוסמכת החוג ללימודי ירושלים וארץ ישראל במכון שכטר, מורת דרך, מדריכה ביד יצחק בן צבי, חוקרת ירושלים וסופרת ילדים

ביטאה גם את עיוורונה של המנהיגות הציונית כלפי תרבותם של יהודי המזרח. האדריכל שרון רוטברד בחן בספרו 'עיר לבנה, עיר שחורה' את עיצובה של תל אביב ועמד על זרותם של המבנים בסגנון הבינלאומי לבנייה שהייתה מקובלת בארץ ישראל ובעיקר בעיר יפו השכנה. הוא ראה בכך נוכחות פזיזת ותרבותית שתולה ששללה במופגן את המזרח וראתה עצמה חלק בלתי נפרד מהמערב עד כדי ייצוג ערכים של תרבות הגמונית לבנה תרתי משמע. לא בכדי בחרה דפנה הירש לקרוא לספרה 'באנו הנה כדי להביא את המערב', שכן לצד התודה העמוקה לרופאים ולאחיות שקידמו את ההגינה בארץ ישראל המנדטורית היא גם חשפה את הגזענות ואת ההתנשאות של אחדים מהם שהשתמשו בניקיון ובהגינה כדי להוכיח את עליונותם על הערבים ועל היהודים שהגיעו מצפון אפריקה ומהמזרח.

בית יהודי חדש

הסגנון הבינלאומי בארץ ישראל ייצג נאמנה לאורך שנים רבות את הווייתה של החברה הציונית המודרניסטית החילונית החדשה, את זיקתה הברורה של הנהגת היישוב לתרבות המערבית ואת מאמציה להנחיל בארץ ערכים ועקרונות אירופיים שהיו נפוצים אז: חדשנות, חופש וניתוק מכבלי המסורת. הבחירה באימוץ קו אדריכלי כה זר למרחב נתפסת כיום כעיוורון מכוון שביקש להתגבר כביכול על המבוכה הלאומית סביב העובדה שארצם של היהודים